

חביב אדם שנברא בצלם

פרק ג משנה יד: הוא הִיָּה אֹמֵר, חָבִיב אָדָם שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם. חָבִיב יִתְּרָה נֹדְעֵת לוֹ שֶׁנִּבְרָא בְּצֶלֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (בראשית ט), כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם. חָבִיבִין יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לְמָקוֹם. חָבִיב יִתְּרָה נֹדְעֵת לָהֶם שֶׁנִּקְרְאוּ בָּנִים לְמָקוֹם, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יד), בָּנִים אַתֶּם לַה' אֱלֹהֵיכֶם. חָבִיבִין יִשְׂרָאֵל, שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה. חָבִיב יִתְּרָה נֹדְעֵת לָהֶם שֶׁנִּתְּנָן לָהֶם כְּלֵי חֲמֻדָּה שֶׁבּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר (משלי ד), כִּי לִקְחַ טוֹב נִתְּנִי לָכֶם, תּוֹרָתִי אֶל תִּעֲזוּבוּ:

א. רמב"ם – מורה נבוכים

חלק א' פרק א'

"צלם ודמות. האנשים סברו שצלם בלשון העברית מורה על תבנית דבר והמתאר שלו. זה הביא להגשמה גמורה בשל דבריו: נעשה אדם בצלמנו כדמותנו (בראשית א', 26). הם סברו שהאל הוא בצורת אדם, דהיינו, תבניתו ומתארו, ומכאן נבע בהכרח שיגיעו להגשמה מוחלטת ויאמינו בה.

הם סברו שאם יעזבו אמונה זאת, יכחישו את הכתוב ואפילו יאפילו את האל אם אינו גוף בעל פנים ויד כמותם בתבנית ובמתאר, אלא שהוא גדול יותר וזוהר יותר, לטענתם, ועוד, שהחומר שלו אינו דם ובשר. זהו, לפי מה שסברו קצה הגבול של הרחקת האל (מכל מה שלא ראוי לייחס לו). אולם מה שראוי שייאמר כדי לשלול את הגשמות ולקבוע את האחדות האמיתית אשר אין לה אמיתות אלא בהרחקת הגשמות - את ההוכחה המופתית לכל זה עתיד אתה לדעת מתוך הספר הזה. כאן בפרק זה עלי רק להבהיר את המשמעות של צלם ודמות.

אומר אפוא, כי השם המיוחד לצורה המפורסמת אצל ההמון, אשר היא תבנית הדבר ומתארו, הוא תאר. הוא אומר: יפה תראה (בראשית ל"ט, 6); מה תארו (שמואל א', כ"ח, 14); כתאר בני המלך (שופטים ח', 18). כן נאמר על הצורה המלאכותית: יתארהו בשרד... ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ"ד, 13). זה שם שמעולם לא נקרא בו האלוה יתעלה חס וחלילה. ואילו צלם נקראת הצורה הטבעית, דהיינו, העניין העושה את הדבר לעצם ולמה שהוא. וזאת אמיתתו באשר הוא הנמצא ההוא. אותו עניין באדם הוא אשר בו מתהווה ההשגה האנושית. בשל ההשגה השכלית הזאת נאמר עליו: בצלם א-להים ברא אתו (בראשית א', 27), ובשל כך נאמר: צלמם תבזה (תהלים ע"ג, 20), מכיוון שהפניין דבק בנפש, שהיא צורת מין [האדם], ולא בתבניות האיברים ובמתאר שלהם...

ומכיוון שהאדם נתייחד בעניין מופלא מאוד שבו, אשר איננו באף אחד מן הנמצאים שמתחת לגלגל הירח, והוא ההשגה השכלית, ששום חוש, איבר או צלע אינם מפעילים אותה, דימה אותה להשגת האלוה אשר איננה נזקקת לכלי, אף כי לא דמיונית באמת, אלא לכאורה בגלל העניין הזה, דהיינו, בגלל השכל האלוהי הדבק בו, נאמר על האדם שהוא בצלם א-להים ובדמותו, לא שהאל יתעלה הוא גוף, כך שיהיה בעל תבנית".

חלק א' פרק ח

על-פי השאלה זאת נאמר על אדם: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו [ויקרא את שמו שת] (בראשית ה', 3), וכבר הוסבר לך לפני-כן מה היא משמעות צלם אדם ודמותו. ומכאן שכל הילדים שקדמו לו לא הגיעו לכך שתהיה להם הצורה האנושית באמת, אשר היא צלם אדם ודמותו ואשר נאמר עליה: בצלם א-להים ובדמותו. ואילו על שת אשר לימד אותו אדם הראשון והביאו לידי הבנה, ובשל זאת הגיע לשלמות האנושית נאמר: ויולד בדמותו כצלמו (בראשית ה', 3).

מכאן למדת שכל מי שלא הגיע לכך שתהיה לו הצורה הזאת, אשר ביארנו את משמעותה, אין הוא בן-אדם אלא בעל-חיים, שתבניתו ומתארו תבנית בן-אדם ומתארו, אלא שיש לו יכולת - שאין לשאר בעלי-החיים - לגרום מיני פגעים ולעשות מעשים רעים. זאת מכיוון שהמחשבה ושיקול-הדעת, שיש לו, מוכנים להשגת השלמות שלא הושגה. הוא מפעיל אותם במיני תחבולות הגורמות בהכרח למעשים רעים והמולידות פגעים. מכאן, שהוא כביכול דבר הדומה לבן-אדם או המחקה אותו. וכן היו ילדי אדם אשר קדמו לשת. ואמרו במדרש: כל אותן מאה ושלשים שנה שהיה אדם נזוף בהן היה מוליד רוחות, והכוונה שדים, וכאשר נרצה, הוליד דומה לו, כלומר, בדמותו כצלמו, שנאמר: ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו (בראשית ה', 3).

חשבו איך שני המקורות הבאים קראו את הרמב"ם:

ב. משך חכמה

[ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק על בראשית פרק א']

"הצלם האלוקי הוא הבחירה החופשית בלי טבע מכריח, רק מרצון ושכל חופשי... רק זאת אנו יודעים, שהבחירה החופשית הוא מצמצום האלוקות, שהשם יתברך מניח מקום לברואיו לעשות כפי מה שיבחרו, ושלל ממפעליהם הגזירה וההחלטה בפרטיות. ולכן אמר אל לבו 'נעשה אדם בצלמנו', פירוש, שהתורה מדברת בלשון בני אדם, שאמר נניח מקום לבחירת האדם שלא יהא מוכרח במפעליו ומחויב במחשבותיו, ויהיה בחירי חופשי לעשות טוב או רע כאשר יחפוץ נפשו, ויוכל לעשות דברים נגד מזגי טבעו ונגד הישר בעיני ה' "

ג. ר' יוסף דב הלוי סולוביצ'יק (איש ההלכה, צמ')

(92)

והאדם מסמל, מצד אחד, את ההווה היותר שלימה ומתוקנת, את צלם האלהים, ומצד אחר, את התוהו-ובוהו היותר נורא, ששולט ביצור. כל הניגוד שבמקרוקוסמוס (העולם הגדול), בין התפארת והשלימות האונטית למפלצת ה"אפס", משתקף במיקרוקוסמוס (העולם הקטן) - באדם - והלא אוגר אל תוכו את היצירה המשוכללת ואת התוהו ובוהו המופלאים, את האור ואת החושך, את התהום ואת החוק, את החיה ואת צלם האלהים, את הישות הגסה והעכורה ואת ההווה הבהירה. כל המחשבה האנושית טיפלה בשניות מוורה זו, שירדה לאדם, ורצתה לנצחה ולהתגבר עליה.

מאפלטון ואריסטו שהבדילו בין הנפש הצומחת לנפש החיונית והמשכלת, עד הפסיכואנליזה של פרויד וסיעתו, שהכריזו על התהום שמתחת-לידע, חוזרת שאלת הדואליזם שבאדם וניעורה ומבקשת לה את פתרונה.

היהדות אומרת, כי האדם עומד על פרשת דרכים ותוהה על כיוון צעדיו; לפניו אלטרנטיבה נוראה - צלם אלהים או חית טרף, תפארת האצילות או מפלצת היקום, בחיר היצורים או יצור מושחת, דמותו של איש האלקים או דיוקן ה"אדם העליון" של ניטשה, ועל האדם להכריע ולהחליט. "אחור וקדם צרתני - א"ר ישמעאל בר תנחום: אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשין. אם זוכה - אמרינן ליה אתה קדמת למעשה בראשית שנאמר ורוח אלקים מרחפת, ואם לאו - יתוש קדמך שלשול קדמך" כאן מתגלמות תעודת היצירה וחובת ההשתתפות בחידוש מעשי בראשית. עיקר העיקרים הוא, שהאדם חייב ליצור את עצמו. אידיאה זו הורידה היהדות לעולם.

ד. המהר"ל מפראג, ספר דרך חיים (פירוש על פרקי אבות) - פרק ג משנה יד

ויש לפרש מה שאמר הכתוב "ויברא אלהים את האדם בצלמו" - אין פירושו שיש אל השם יתברך צלם ודמות שאין הדבר כך כלל, אבל הכתוב בא לומר כי כאשר בא לרמוז בתמונה הגשמית מה שנמצא בהקב"ה בעיון נבדל מן הגשמי, כי בודאי יכול האדם לצייר בענין הגשמי דבר הנבדל הבלתי גשמי, דמיון זה כאשר בא לצייר השם יתברך שהוא מלך על הכל ואין עליו במציאות, הנה יצייר תמונה בזקיפה, אף בודאי שאין לתת שום תמונה חס וחלילה אל השם יתברך, היינו שדבר זה אסור בודאי לאדם מצד השכל שבאדם שמשגי הדבר כפי מה שהוא כמו שיתבאר, אבל מכל מקום מה שנמצא בהקב"ה היא מצוייר באדם הגשמי שבריאתו של אדם בזקיפה ולא כמו שאר בעלי חיים הולכי שחוח, כי מי שהולך שחוח הוא מורה על שיש עליו אדון ולפיכך הולך שחוח כמו עבד שהולך שחוח לפני אדון שלו, אבל השם יתברך אין עליו לכך האדם שהוא בזקיפה נאמר עליו שהוא בצלם אלהים, כלומר כאשר אחד בא ליתן צלם ותמונה גשמית מה שנמצא בו יתברך בלתי גשמי הנה האדם הוא בצלם אלהים, כי האדם הוא בעולם התחתון ומדבר הכתוב מן העולם התחתון ומצד עולם התחתון האדם בצלם אלהים, כי אז יתואר השם יתברך כפי מה שראוי אל עולם הזה הגשמי.

כי בודאי כאשר יתואר השם יתברך בעולם הזה מצד שכל האדם אשר שכל האדם הוא נבדל, ראוי שיהיה מתואר השם יתברך כפי אשר ראוי מצד השכל שהוא נבדל, ומצד הזה אסרה התורה כל צלם וכל דמות לאדם אשר הוא בעל שכל נבדל, וכתוב (דברים ד') "כי לא ראיתם כל תמונה" וזה היה כאשר הגיעו ישראל אל המעלה הנבדלת בלתי גשמית ובמדרגה הזאת אין צלם ודמות, אבל בריאת האדם בעולם הגשמי ומצד עולם הגשמי נאמר על האדם שהוא "בצלם אלהים".

וזה שתקנו ז"ל (כתובות ח', א') "אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו", לא אמרו שהאדם הוא בצלם דמותו יתברך אבל על הבריאה נאמר והבריאה היא בעולם הגשמי אשר בעולם הגשמי יש שם דמות וצלם. ולפיכך כאשר השם יתברך נראה לנביאים, מפני כי הנביא לא ראה באספקלריא המאירה, ר"ל שאין כל נבואתן במדרגת משה רבינו ע"ה שהיתה נבואתו נבדלת לגמרי, ומשה ע"ה אמר (שמות ל"ג) כי לא יראני האדם וחי, אבל שאר נביאים לא היה להם מדרגה זאת והיתה נבואתם בלתי נבדלת, ולכן נאמר (יחזקאל א') "ועל הכסא דמות כמראה אדם" - כי כך מתיחס השם יתברך מצד עולם הגשמי.

כי האדם שקומתו זקופה מורה על המלכות ולכן הולך זקוף ומפני כך האדם בבריאתו בעולם הזה בצלם אלהים אשר יתואר לו יתברך מצד עולם הגשמי כי שם יתואר הכל גשמי. וידוע כי העולם הזה הגשמי הוא כמו מלבוש אל עולם הנבדל, וכמו שהמלבוש מתואר בו הלוכש לא באמתתו של הלוכש רק כפי המלבוש יתואר בו הלוכש אף שאינו באמתתו, וכן יתואר השם יתברך בעולם הגשמי מצד עולם

הגשמי ונאמר על האדם שהוא בצלם אלהים דהיינו מצד שהולך האדם בזקיפה כמו שהתבאר וכל הבעלי חיים הולכים שחוח מפני שהם תחת האדם שהוא המלך על הכל, ובתחתונים אין עליו והאדם הולך זקוף כפי מדריגתו שיש לו כי אין עליו בתחתונים. וכן אם אתה בא להורות היורש שיש בו יתברך, הנה אתה מורה עליו בזקיפה שהוא כמו קו ישר. וכן מה שהשם יתברך רואה ומשגיח בעולם רואה הטוב ואת הרע, הנה מצייר אותו כאלו היה לו שתי עינים הא' לטוב והא' לרע, וכמ"ש ז"ל "עיני ד' אלהיך בה מראשית השנה עד אחרית שנה" ודרשו ז"ל (ר"ה י"ז, ב') "עיני ד' אלהיך" בלשון רבים עתים לטובה ועתים לרעה, וזה מפני שכתוב עיני לשון רבים וכן כל דבר...

והנה פירוש "ויברא את האדם בצלמו", כי האדם הוא בצלמו של הקדוש ברוך הוא, ר"ל מתייחס לו יתברך מצד עולם הזה הגשמי, כי בריאת האדם בעולם הגשמי שיהיה האדם מלך בתחתונים כמו השם יתברך על הכל, ונברא מפני כך האדם בציור הגשמי כמו שהוא יתברך נבדל, ושייך לומר על זה "כי בצלם אלהים עשה את האדם" ופירוש הגון הוא.

ואם אתה רוצה לפרש מלת בצלמו הצלם שיש לו להשם יתברך לפי האמת, תפרש מה שנאמר "נעשה אדם בצלמו כדמותנו", אף כי בודאי הצלם והדמות באים על התואר והתמונה, בכאן לא בא רק על עיקר הצלם והתמונה שכל דבר שיש לו צלם ודמות יש לו זיו והוא עיקר הצלם והדמות דהיינו האור והזיו של הצלם, וכמו שאמר הכתוב (דניאל ג') "וצלם אנפוהי אשתני" ואין ספק כי לא היה משתנה התמונה הגשמית, רק כי כאשר יקרה לאדם דבר מה משתנה לו הזיו של הפנים והאור שלו, וזה פירוש הכתוב נעשה אדם בצלמו כדמותנו כי דבק בפנים שלו זיו וניצוץ עליון דבק בו ודבר זה הוא צלם אלהים. ובזה מיוחד האדם מכל הנבראים בזיו ואור הצלם, ואין האור הזה אור גשמי כלל אבל הוא אור וזיו נבדל אלהי שדבק באדם ועליו נאמר "כי בצלם אלהים עשה את האדם", כי השם יתברך נקרא אור כי האור בכל מקום בא על דבר נבדל בלתי גשמי שהרי האור אינו גשמי כלל, ודבר זה ביארנו בהקדמה אצל כי נר מצוה ותורה אור שהאור מורה על דבר נבדל בלתי גשמי, וזהו ענין הצלם שהכתוב רצה לומר כי האדם הזה הגשמי דבק בו ענין נבדל לגמרי בלתי גשמי וזה זיו צלמו. וכמו שמקבל האדם הנשמה העליונה עם הגשם, כך מקבל האדם הגשמי הזיו והניצוץ העליון הזה. ומצד האור הנבדל הדבק באדם כאשר הוא מסולק ומופשט מן הגשמי הוא צלם אלהים לגמרי, כי זה ההפרש שיש בין האדם ובין המלאך, כי המלאך נבדל בעצמו ומצד הזה הוא במדריגה יותר עליונה, אבל האדם הגשמי הוא מקבל כח נבדל והוא צלם הזה שהוא אור זיו בלתי גשמי הדבק באדם ועוד יתבאר.

ועיין לקמן אצל "כל הנקרא בשמי", כי כל הנבראים יש להם דבר זה שדבק בכריאתם הפאר וההדר בלתי גשמי, רק אצל האדם הוא נקרא "צלם אלהים" שהוא יותר אלהי. והדבר הזה ברור כי המלאכים אף שהם נבדלים מן הגשם אין נבדלים לגמרי, אבל האדם מה שמקבל האדם הוא כח נבדל לגמרי אף שהוא עם נושא ולא נמצא בלא נושא יש לדבר נבדל המקבל האדם פשיטות יותר. ודבר זה יש לך להבין בסוד החכמה שנאמר על המלאכים שיש להם כנפים אשר הכנפים יש לבעלי חיים ודבר זה בצד עצמם, ורמז לך כי המלאכים מצד עצמם אינם נבדלים לגמרי ויש להם נטיה אל בעלי חיים הגשמיים, רק השם יתברך הוא פשוט בתכלית הפשיטות לגמרי, והאדם מקבל כח נבדל פשוט עומד בנושא הוא זיו העליון אשר הוא זורה עליו ומקבל אותו הניצוץ האדם. וזהו אמרם במסכת בבא בתרא (נ"ח א') "נסתכלתי בשני עקביו של אדם הראשון והיו כשני גלגלי חמה", כי אור הצלם והניצוץ הזה שהיה מקבל אדם הראשון עקביו שהוא סוף שפלות שהרי הוא רחוק מן הפנים שהוא עיקר הצלם הוא דומה לגלגל חמה שהוא הזוהר העליון, כי הניצוץ הזה שהיה מקבל אדם הראשון הוא ניצוץ עליון נבדל ולכן עקביו דומים לגלגל חמה. ומפני כי יעקב אבינו היה קרוב אצל אור הזה כאשר ידוע למבינים, אמרו שם (ב"מ פ"ד, א') "כי שופרי" דיעקב מעין שופריה דאדם הראשון" והכל הוא ניצוץ עליון אשר מקבל האדם. ואם לא היה אור הצלם הזה דבק בו לא נמצא באדם מה שאמרו חכמינו ז"ל במסכת שבת בפרק שואל (קנ"א, ב') עוג מלך הבשן מת צריך לשומרו מן העכברים תינוק בן יומו חי אינו צריך לשומרו מן העכברים. והתבאר לך ענין הצלם הזה שהוא אור וניצוץ אלהי נבדל דבק באדם, ועל זה אמר כי בצלם אלהים עשה את האדם, כי אשר הוא מקבל הוא נבדל לגמרי והבן הדברים האלו:

ועוד יש לך לדעת להבין מענין אור הצלם הזה, כי כמה פעמים בארנו לך כי האור והזיו יש לו המציאות ביותר כי האור הוא המציאות הגמור, כי הדבר שיש בו האור הוא נמצא ונראה עד שכל דבר נמצא ע"י אור, וכבר ביארנו כי החשך נקרא כך מפני שהחשך הפך האור כי האור נותן המציאות לאחר והחשך הפך זה שכל אשר הוא בחושך לא נמצא ולא נראה והחושך שהוא הפך האור נקרא חושך שהוא לשון העדר שהוא הפך המציאות מלשון (בראשית כ"ב) "ולא חשכת את בנך מלשון" (שם כ') ואחשך גם אנכי כמו שביארנו זה פעמים הרבה. ומפני כי האור מורה על המציאות יאמר כי צלם האדם שהוא אור המציאות של אדם בצלם אלהים, וזה כי האדם מצד מה יש לו המציאות ביותר מכל הנמצאים זולת השם יתברך, שכל דבר שהוא תחת רשות אחר אין לו מציאות גמור בעצמו שהרי הוא אינו נמצא מצד עצמו והוא נכנס תחת רשות אחר, והאדם מפני שהוא מלך בתחתונים הנה יש לו המציאות הגמור. אף כי בודאי הוא

תחת העלה השי"ת, מכל מקום "השמים שמים לד' והארץ נתן לבני אדם" ובעולמו אשר שם האדם הוא מלך ואין עליו רק השי"ת והוא מושל בכל.

לכך עיקר הצלם בא על הפנים דוקא כי מציאות האדם בפנים שלו שבו הוא ניכר האדם ונמצא מה שהוא, וזהו מציאותו ומזה הצד האור והזיו של אדם שהוא אור המציאות, יותר מן המלאכים כי המלאכים אין להם אור המציאות/ בעולם אשר הם נכנסים תחת רשות העלה יתברך. וזהו שאמר הכתוב (שם א') "נעשה אדם בצלמינו כדמותנו וירדו בדגת הים וגו'" - מה ענין זה לזה שאמר כי "נעשה אדם בצלמינו כדמותנו וירדו בדגת הים וגו'" אבל פירוש זה כי הכל הוא אחד, כי מצד שהאדם נברא בצלם אלהים שהוא מורה על שיש לו בעולמו המציאות שאין עליו כמוהו לבד השי", ואם לא היו אחרים תחת רשותו מה כמו יותר מכל שאר הנבראים אשר בארץ, אבל אמר שיהיה רודה בהכל והכל יהיה תחת רשותו, והנה אין לאחר אור המציאות הזה כמו שהוא אל האדם. ותחלה אמר הכתוב נעשה אדם בצלמינו כדמותנו דמשמע אף המלאכים הם בדמותו, ואח"כ אמר בצלם אלהים ברא אותו, כי בודאי המלאכים מצד שהם עליונים בעצמם וכל התחתונים אשר בארץ תחתיהם שייך לומר נעשה אדם בצלמינו שהרי כל התחתונים גם כן תחתיהם, אמנם האדם נאמר בפרט עליו בצלם אלהים ברא אותו והיינו מצד שהאדם בתחתונים מלך ואין עליו כי אם השם יתברך לכך יש לו אור וזיו המציאות ביותר מכל אף מן המלאכים כמו שבארנו.

וזהו אמרם בפרק חזקת הבתים (ב"ב נ"ח, ב') "אמר רבי בנאה נסתכלתי בשני עקביו של אדם הראשון ודומין לשני גלגלי חמה" עד כאן, ורצו לבאר מה שנאמר באדם הראשון שנברא בצלם, ופירושו כי האדם הוא על הגלגל החמה עד שגלגל החמה הוא תחת האדם, ולפיכך אמר "נסתכלתי בשני עקביו של אדם הראשון וכו'" ורצה לומר כי האור מציאות של עקבו דהיינו תכלית שפלות מדריגת מציאות של אדם הראשון, הוא כמו מעלות המציאות שיש לגלגלים הוא גלגל החמה, ולכך אמר כי האור והזיו המורה על המציאות של עקביו שהוא שפלות מציאות האדם הוא כמו מעלות המציאות של הגלגלים הוא גלגל חמה. וזה כי האדם מושל על הגלגלים ולכך אור מציאתו יותר מן אור הגלגלים כי הם תחת האדם, ומדמה שני עקביו לגלגל חמה כי גם עקביו הם תחת האדם וכך בעצמו הגלגלים תחת האדם וביארנו זה בחבור גבורת השם:

ועוד במדרש אמרו אור עקביו של אדם מכהה גלגל חמה, ורצה לומר כי מציאות האדם יותר אור וברור מן גלגל חמה ויתבאר עוד בעזרת השם יתברך בנתיבת עולם. ומצד הזה היה מושל יהושע על השמש לומר דום וקרא יהושע את השמש עבדא בישא ולא זבינא דאבא אתה כמו שהארקנו בחבור גבורת השם. כלל הדבר כי האדם מצד שאין עליו בתחתונים נקרא אור וזיו הצלם של אדם שהוא בצלם אלהים, ורצה לומר כי האור והזיו שהוא מורה על המציאות הוא כמו אור המציאות של השם יתברך כמו שהתבאר, ועל זה "נאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו", כי יש לאדם זיו ואור הצלם שיש להשם יתברך כי השם יתברך מחייב המציאות, ועל זה אמר שברא אותו בצלם אלהים מצד מעלת המציאות שיש לאדם שאין לו כנוי מצד העולם אשר האדם בו. וזהו אמרם בפ"ק דברכות (ו', ב') "רבי יוחנן ורבי אלעזר אמרי כיון שנצרך אדם לבריות פניו משתנים שנאמר כרום זלות לבני אדם מהו כרום זלות לבני אדם כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שהחמה זורחת עליו מתהפך לכמה גוונים" עד כאן, הרי לך כי הנצרך לבריות והוא תלוי באחר ואין לו מציאות בעצמו פניו משתנים, דהיינו שאין לו זיו צלמו וחשך זיו פניו אליו כאשר אין לו מציאות גמור ומעלה זאת נתנה באדם ביותר.

ובאולי תשאל הנה בארנו למעלה כי המציאות הוא לדברים הנבדלים מן החומר ביותר כמו השכל וכיוצא בזה, ולדברים חמריים אין המציאות כל כך, ואיך אפשר לומר כי יהיה אור המציאות לאדם והוא בעל חומר נברא מן האדמה יותר ממה שהוא למלאכים שאינם מוטבעים בחומר. בודאי אין זה קושיא, כי הדבר הזה כמו שהארקנו למעלה כי האדם מקבל ניצוץ עליון הזה והוא בנושא האדם, והניצוץ הזה שהוא מקבל יותר פשוט מן המלאכים כי המלאכים אינם גוף וגשם בעצמם, ומ"מ אין להם הזוהר והזיו הזה שהוא ניצוץ עליון דבק בו, אבל האדם הוא גוף ובשר מקבל האור והניצוץ העליון ועומדים בנושא כמו שהתבאר.

וזהו ההתאבקות שהיה ליעקב עם המלאך, כי היה ליעקב מעלת הצלם הזה כמו שהתבאר, והמלאך הוא נבדל בעצמו אבל אינו מקבל אור וזיו הזה שהוא נבדל, אבל יעקב אע"פ שהוא גוף מקבל האור הזה בנושא וכמו שבארנו דבר זה באריכות בחבור גבורת השם. ועוד כי כבר אמרנו שאין לאדם שהוא בתחתונים שום חסרון במה שהוא בתחתונים וזה נקרא אור וזיו המציאות שיש אל השי"ת, אבל המלאך אע"פ שהוא יותר במדריגה מצד שהוא נבדל מן החומר, מ"מ המלאכי במדריגתם שהם עליונים יש חסרון בהם ולא נקרא שיש להם אור וזיו המציאות כמו שיש לאדם שהוא מלך בתחתונים, והאדם שמציאותו בתחתונים יש לו המציאות הגמור שאין עליו זולת השי"ת. ועוד כי יש למלאכים שהם נבדלים מן החומר מציאות יותר מצד עוה"ז, הנה יש לאדם המציאות לעוה"ב, וכבר בארנו בפרק רבי אומר כי הצלם הנברא בו האדם הוא בעצמו מורה על מדריגתו בעוה"ב כמו שבארנו שם. והוא מה שאמר חז"ל (ב"מ נ"ח, ב') "כל המלבין פני חברו אין לו חלק לעוה"ב" כי המלבין פני חברו ומבזה צלם אלהים שהוא מורה על עוה"ב שיהיה לאדם, אין לו חלק

בעוה"ב וכמו שיתבאר עוד. הנה מדרגת צלם אלהים הזה ואור מציאותו של אדם מצד העוה"ב, ואז לא תוכל לומר כי האדם הוא בעל גוף וחומר איך יהיה יותר בצלם אלהים מן המלאכים, כי אז יסולק מאתו חרפת הגוף והחומר. ובבריאתו תכף ומיד נברא האדם על זה שיהיה מוכן לעולם הבא, כי לכך כתיב (בראשית ב') וייצר בשני יודי"ן בריאה אחת בעולם הזה ובריאה אחת בעולם הבא. וכאשר תעמוד על לשון צלם תמצא שכך הוא, כי לשון צלם וכן תמונה ותבנית באים על תמונת הדבר שהוא נמצא בו וניכר בו הדבר שיש לצלם, ולפיכך מלת צלם בא על הפנים בפרט ביותר. וזה מפני כי הפנים בו ניכר ונמצא הדבר שיש לו פנים, הרי לך כי מלת הצלם משמש על הכרת מציאות הדבר, ולכך יאמר כי האדם נברא בצלם אלהים כי הכרתו בתחתונים האדם מבורר וניכר מציאותו מכל התחתונים כמו שהתבאר לך הוא בצלם אלהים, שהש"י מבורר במציאות שלכך נקרא ה' צבאות שהוא אות בצבא שלו שהוא נבדל מזולתו, וכך האדם בתחתונים נבדל מכל התחתונים, והנה האדם בצלם אלהים דהיינו הכרתו הכרת אלהים:

והשואלים האלו חושבים כי השמות באים על הגשמות וכאשר כתיב עיני ה' אזני ה' בא השם על הגשמות, ולפיכך הוקשה להם דבר זה כאשר נמצא אלו שמות אצל השם יתברך ונדחקו לפרש השמות שהם מושאלים. ואני אומר שכך הוא, כי השמות לא באו על הדבר מצד הגשמות כלל, ושם עינים בא על הראיה בלבד ואזני ה' על השמיעה והיד בא על ענין היד מה שהוא, יהיה הדבר בגשם או אינו בגשם לא באו השמות האלו מצד הגשמות, כי מה ענין השמות שבאו על המהות של דבר אל ענין הגשמות כלל וכן כל הדברים, ואין גשמות בכל השמות, כי השם בא על הדבר מופשט מן הגשמי כמו שידוע מענין השם המורה על המהות ומאחר שהשם בא על המהות אין כאן דבר גשמי. ומעתה מה שנאמר צלם ודמות ותבנית ג"כ כל הלשונות משמשים על הכרתו, כי זהו ענין הדמות והתבנית, ויאמר כי הכרתו של אדם מה שנבדל משאר הנמצאים שבזה יוכר במה שהוא נבדל מן זולתו, הוא כמו הכרת השי"ת, והיינו כי האדם נבדל מן התחתונים למעלה ולשבח כמו שהוא יתברך ניכר ונמצא בעליונים שהוא נבדל מכל לשבח ולעלוי. ולכך לא נמנעו חכמים ז"ל מלתקן בברכה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו, כי אין השמות באים על הגשמות רק על המופשט מן הגשמי, והכל מבורר כאשר תבין הדברים אשר אמרנו כי הכל מיוסד על שורש האמת, ואף שאמר חביב האדם, אין זה כולל כל מין האדם, כי כבר אמרו ז"ל כי אתם קרוים אדם ואין האומות קרוים אדם, כאלו שלימות הבריאה שהוא לאדם בפרט, הוא לישראל לא לאומות, כאשר בארנו פעמים הרבה, מה שישראל בפרט נקראים אדם, והוא דבר ברור מאד. ואף כי מעלה זאת אינה רק לישראל בלבד, אמר על זה חביב האדם ולא אמר חביבין ישראל, וזה כי הפרש גדול יש, אף כי גם מעלה זו היא לישראל בפרט, מ"מ יש צורת אדם באומות ג"כ, רק שעיקר צורת אדם לא נמצא באומות, מ"מ נמצא הצלם הזה אצל שאר אומות, רק שאינו נחשב לכלום ולכך לא אמר חביבין ישראל שנבראו בצלם אלהים. ועוד כי כאשר נברא האדם היה מעלה זאת לאדם ולנח אף כי אינם בשם ישראל נקראים ואם אחר שבחר השי"ת בישראל נתמעט הצלם הזה אצל האומות, מ"מ הצלם האלהי הוא שייך לאדם במה שהוא אדם ודבר זה מבורר: